©Wydawnictwo UR 2019 „Edukacja – Technika – Informatyka” nr 4/30/2019
ISSN 2080-9069 www.eti.rzeszow.pl
ISSN 2450-9221 online DOI: 10.15584/eti.2019.4.7

Data wpływu/Received: 6.08.2019
Data przyjęcia do druku/Accepted for printing: 12.11.2019
Data publikacji/Published: 29.12.2019
Licencja/License: CC BY-SA 4.0

MIROSŁAW ZBIGNIEW BABIARZ

Dialog i zaufanie w przestrzeni edukacyjnej

Dialogue and Trust in the Educational Space

ORCID: 0000-0003-2229-767X, Doktor habilitowany profesor nadzwyczajny UJK, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiczny i Artystyczny, Instytut Edukacji Szkolnej, Zakład Wspomagania Rozwoju i Edukacji Dziecka, Polska

Streszczenie

Artykuł prezentuje przesłanki wyjątkowej ważności dialogu i zaufania w procesie edukacji oraz życia społecznego. Czy to w procesie pedagogicznym, czy w codziennym życiu po obu stronach wzajemnego kontaktu stoją przede wszystkim ludzie, czyli człowiek wobec człowieka, i to właśnie dialog i zaufanie umożliwia wzajemne zrozumienie, spotkanie i współdziałanie oraz uznanie godności i prawa każdego z nas do własnych poglądów. Dzięki uznaniu ważności dialogu i zaufania w praktyce edukacyjnej możemy kształtować taki sposób zachowania się jednostki, a także wspólnoty, którego istotą będą otwartość i gotowość do spotykania się z innymi, do wspólnego poszukiwania prawdy oraz do kompromisu.

Słowa kluczowe: zaufanie, dialog, edukacja, wychowanie, kształcenie społeczeństwo, rozwój, otwartość, współpraca

Abstract

The article presents the premises of the exceptional importance of dialogue and trust in the process of education and social life. Is it in the pedagogical process or in everyday life on both sides of mutual contact above all people, or man towards man, and it is dialogue and trust that enables mutual understanding, meeting and cooperation, recognition of the dignity and freedom of each person and his right to express their own views. By recognizing the importance of dialogue and trust in educational practice, we can shape the way the individual behaves, as well as the community whose essence is openness and readiness to meet with others, to seek the truth together and to compromise.

Keywords: trust, dialogue, education, upbringing, education, society, development, openness, cooperation

Wstęp

Edukacja jest procesem rozgrywającym się pomiędzy ludźmi, o którego skuteczności niejednokrotnie decydują wzajemne zaufanie i dialog. Dialog jest podstawą wszelkiej kultury, fundamentem współistnienia. „Pomiędzy narodami i ludźmi to jedna z pewniejszych dróg do wzajemnego rozumienia i akceptacji" (Garbuzik, 2013, s. 43). „Stanowi najbardziej dojrzałą i pełną formę kontaktów międzyludzkich. Prawdziwy, autentyczny dialog może wyrosnąć tylko na podłożu właściwych relacji interpersonalnych" (Śnieżyński, 2005, s. 13). Z kolei zaufanie to wartość, która jest fundamentem życia społecznego, buduje trwałe relacje społeczne na wszystkich płaszczyznach naszego życia poprzez współdziałanie i partnerstwo. Dlatego dziś, w coraz bardziej skomplikowanej rzeczywistości, w której panują kryzys wartości oraz brak poczucia bezpieczeństwa i stabilności, przed systemem edukacji stoi konieczność podejmowania starań, aby niezwykle dziś potrzebne: dialog i zaufanie były kształtowane na wysokim poziomie, stanowiąc trwałe źródło inspiracji, pozytywnych postaw i rozwoju.

Rozwinięcie

Na podstawie literatury możemy wyróżnić trzy sposoby rozumienia dialogu: jako metoda, proces i postawa (Tarnowski, 1992, s. 69). W niniejszym artykule interesować będzie nas rozumienie dialogu właśnie jako postawy – „jako gotowości do otwierania się na rozumienie drugiego człowieka, zbliżanie się doń i w miarę możliwości wzajemne współdziałanie w poszukiwaniu i odkrywaniu prawdy (dialog rzeczowy) oraz otwieraniu naszego wnętrza (dialog personalny)" (Śnieżyński, 2005, s. 13).

Termin *dialog* pochodzi z języka greckiego od słowa *dialogos* i oznacza rozmowę. Jest rozumiany jako sposób komunikacji, „prezentacja poglądów i postaw, w którym uczestnikom zależy przede wszystkim na wzajemnym poznaniu się i przekazaniu posiadanych wartości, którego celem jest wspólne zbliżenie się do prawdy" (Podsiad, Więckowski, 1983, s. 68) i współdziałanie.

Musimy zawsze pamiętać, że po obu stronach procesu pedagogicznego stoją przede wszystkim ludzie, czyli człowiek wobec człowieka, a najistotniejszym momentem w procesie kształcenia i wychowania jest obustronny kontakt międzyludzki, wzajemne zbliżenie i spotkanie. Zatem budowanie dialogu, droga do dialogu rozpoczyna się od nawiązania kontaktu z drugim człowiekiem – pierwszego nieodzownego elementu dialogu. Aby jednak kontakt zaistniał, należy doprowadzić do komunikacji, która stanowi pierwszy krok do tworzenia wzajemnych relacji. Podstawą komunikacji jest język mówiony, czyli słowa i słuchanie (pasywne – bierne słuchanie lub aktywne), ale także komunikacja niewerbalna: pozycja ciała, gesty, mimika, dystans fizyczny, dźwięki parajęzykowe, kontakt wzrokowy czy dotyk. W takim ujęciu cały proces dydaktyczno-wychowawczy można sprowadzić wyłącznie do komunikacji mającej w swojej

służbie grupę metod nauczania i wychowania wynikających z toku podającego. „Edukacja oparta tylko i wyłącznie na komunikacji umożliwia realizację obszernych treści nauczania, jest zatem z tego punktu widzenia ekonomiczną strategią. Zatem komunikacja edukacyjna jest niezbędna jako początek drogi do nawiązania bliższego kontaktu z uczniem" (Śnieżyński, 2005, s. 17). Dopiero zbudowanie bliższego kontaktu z dzieckiem zapewni nam nawiązanie relacji interpersonalnych, a „kontakt interpersonalny nauczyciela z uczniem jest koniecznym warunkiem dialogu, ale i społecznego i emocjonalnego rozwoju" (Śnieżyński, 2005, s. 17). Aby można mówić o pełniejszych i trwalszych relacjach, a co za tym idzie – i dialogu, muszą być respektowane przez pedagogów dwie, jak się wydaje, niezwykle trudne do realizacji zasady: zasada miłości i zasada podmiotowości. Pierwsza zasada – miłości – winna być realizowana i przejawiać się poprzez naszą otwartość, życzliwość, cierpliwość, sprawiedliwość, partnerstwo i optymizm pedagogiczny, ale także konsekwencję, odpowiedzialność i stanowczość. Z kolei druga zasada – podmiotowości – powinna mieć na uwadze, że każda osoba jest wyjątkowa i niepowtarzalna, a każdy uczeń jest jednostką myślącą, czującą, wolną, ale i odpowiedzialną, ma prawo do godności, szacunku, ma prawo do błędu, a w każdym z nas jest zawsze ukryte dobro (Śnieżyński, 2005, s. 17).

Drugim zasadniczym elementem dialogu jest wspólne poszukiwanie prawdy. Istotne jest, „by dochodzenie do prawdy z różnych stron dokonywało się nie w izolacji i separacji, lecz wspólnym wysiłkiem. Dopóki bowiem podmioty dialogu próbują dociec prawdy ze swoich wyizolowanych pozycji, dodatkowo jeszcze z przekonaniem, że ową prawdę już posiadają – są ofiarami częściowego złudzenia. Nie ulega bowiem wątpliwości, że pełna prawda jest zawsze owocem wspólnych doświadczeń, przemyśleń i przemiany punktów widzeniu obu podmiotów" (Skorowski, 2017, s. 7). Cały sens dialogu polega na odkrywaniu prawdy.

Trzecim podstawowym składnikiem prawdziwego dialogu jest gotowość do kompromisu, czyli zmiany swoich poglądów i przekonań. „To właśnie uczciwe, autentyczne oraz wspólne poszukiwanie i dochodzenie do prawdy wymaga niejednokrotnie kompromisu. Kompromis staje się w ten sposób zasadą wspólnego dochodzenia do prawdy" (Skorowski, 2017, s. 9). Chęć kompromisu dowodzi przede wszystkim szacunku dla innych osób.

Czwartym niezwykle ważnym elementem dialogu jest porozumienie, które nie zawsze może być „pełne, szczególnie gdy partnerami dialogu są podmioty o diametralnie odmiennych przekonaniach i poglądach" (Skorowski, 2017, s. 10), ale istotne jest, aby było chociażby częściowe. Zatem porozumienie, co warto podkreślić, „jest swego rodzaju elementem twórczym dialogu. Każdy rzeczywisty dialog podejmuje się bowiem z myślą o stworzeniu czegoś nowego (dojście i odnalezienie prawdy)" (Skorowski, 2017, s. 10).

Aby kształtować i rozwijać umiejętność prowadzenia dialogu, konieczny jest model edukacji, w którym priorytetem i wyznacznikiem funkcjonowania będzie partnerstwo, a to zaistnieje tylko wtedy, gdy cel działań wszystkich stron będzie wspólny. Nie wystarczy podobieństwo celów, bowiem tam, gdzie nie ma wspólnego celu, tam nie ma partnerstwa. Niezwykle ważnym elementem kształcenia do dialogu jest rozwijanie u uczniów twórczej postawy, w tym m.in. „nauczanie odwagi, docenianie twórczego myślenia uczniów, kształtowanie wrażliwości na bodźce środowiska, nauczanie tolerancji wobec innych, obrona przed zniewalającymi swą siłą negatywnymi wzorcami i autorytetami, stwarzanie stymulującej atmosfery w klasie (atmosfery zaufania i bezpieczeństwa)" (Śnieżyński, 2005, s. 101). Relacje międzyludzkie w szkole powinny być tworzone w oparciu o poczucie bezpieczeństwa, wzajemne zaufaniem, podmiotowość, współdziałanie, zaangażowanie i odpowiedzialność.

Drugim niezwykle istotnym elementem procesu kształcenia i wychowania jest zaufanie będące jednym z podstawowych elementów stosunków i więzi na poziomie zarówno bezpośrednich relacji między ludźmi, jak i makrostruktury społecznej. Szczególne znaczenie zaufanie zyskuje w procesie wychowania, a więc w sferze międzyludzkiej, w której dorastają młodzi ludzie (Chrobak, 2016, s. 14). Zaufanie jest rozumiane jako „mechanizm oparty na założeniu, że innych członków danej społeczności cechuje uczciwe i kooperatywne zachowanie oparte na wyznawanych normach" (Fukuyama, 1997, s. 38). Zatem „zaufanie jest zakładem podejmowanym na temat niepewnych, przyszłych działań innych ludzi. W tym rozumieniu na zaufanie składają się dwa elementy: przekonania i ich wyrażenie w praktyce" (Sztompka, 2007, s. 69–70).

Niestety dziś rzeczywistość szkolna, od której przecież tak wiele zależy w życiu młodego człowieka, „na ogół jest taka: dziecko, wchodząc w mury szkolne, szybko orientuje się w regułach gry, musi się ich nauczyć, żeby przetrwać trudne i pełne zasadzek sytuacje. Uczy się, że najważniejszy jest stopień szkolny, że oceniane jest za dokonania, a nie za dobre chęci czy starania" (Stocka, 2017, s. 88). Natomiast jest tylko „jeden sposób dotarcia do ucznia – zdobyć jego zaufanie. Dla przestraszonego niepewnością świata nastolatka zaufanie oznacza oswabadzające przeświadczenie o istnieniu ludzkiej prawdy, prawdy ludzkiej egzystencji. Gdy zaufanie ucznia zostało już zdobyte, jego opór przeciwko wychowaniu ustępuje miejsca niezwykłemu zdarzeniu: akceptuje nauczyciela jako osobę. Czuje, że może mu zawierzyć" (Buber, 1968, s. 917). Pamiętajmy, iż wychowanie oparte na zaufaniu uczy zaufania i współdziałania. Za Korczakiem (1966, s. 135) należy podkreślić, że „dziecko jest istotą rozumną, zna dobrze potrzeby, trudności i przeszkody swego życia. Nie despotyczny nakaz, narzucone rygory i nieufna kontrola, ale taktowne porozumienie, wiara w doświadczenie, współpraca i współżycie. (…) Ma dziecko przyszłość, ale ma i przeszłość:

pamiętne zdarzenia, wiele godzin najistotniejszych rozważań. Nie inaczej, niż my, pamięta i zapomina, ceni i lekceważy, logicznie rozumuje – i błądzi, gdy nie wie. Rozważnie ufa i wątpi". Zaufanie rodzi zaufanie, prowadząc do ukształtowania się kultury zaufania. „Kultura zaufania zazwyczaj skłania do współpracy i wspólnego działania. (…) Jest jednak funkcjonalna tylko wtedy, gdy reguły mają charakter dwustronny, a więc zalecają – a co za tym idzie, wyzwalają – zaufanie, ale też zdecydowanie potępiają – a co za tym idzie, zapobiegają – nadużywaniu zaufania" (Sztompka, 2007, s. 323).

Zaufanie „spełnia rolę katalizatora, dzięki któremu stajemy się bardziej otwarci i częściej wchodzimy we wzajemne interakcje, co jest kluczem do sukcesu we współczesnym świecie" (Szomburg, 2016, s. 139–140). Ponadto daje nam poczucie komfortu, co potwierdzają wyniki badań wskazujące na silną korelacje pomiędzy poziomem zaufania a satysfakcją z życia i szczęściem. Z kolei wspólnotowość i bliskość innych daje nam wiarę, że inni nas nie zawiodą. (Sztabińksi, Sztabiński, 2014, s. 10).

Dzięki zaufaniu „każdy pozostaje sobą dzięki drugiemu. My – dzięki Wam, Wy – dzięki Nam. Jesteśmy nie tylko ze sobą, ale i dla siebie" (Tischner, 1994, s. 11). Wzrost zaufania powoduje m.in. wzrost akceptacji wobec innych, odmiennych postaw i zachowań, skuteczności w procesie komunikacji, umiejętności racjonalnej oceny motywów działania, wolności w wyrażaniu myśli i opinii, pozytywnych emocji. „Krótko mówiąc, ludzie ufający innym są lepszymi obywatelami, a ci zaangażowani w życie społeczności są zarazem bardziej ufni i godni zaufania" (Putnam, 2008, s. 137). Zaufanie stanowi „fundament życia społecznego, zapewniający skuteczność i efektywność zbiorowych działań mających na celu dobro całego społeczeństwa, a gdy go brakuje, zastępują go instytucjonalne substytuty skupiające się na realizacji partykularnych interesów" (Miłaszewicz, 2016, s. 84).

Podsumowanie

Kiedy człowiek stoi wobec człowieka, to właśnie dialog i zaufanie umożliwiają wzajemne zrozumienie, spotkanie i współdziałanie, uznanie godności i wolności każdego człowieka oraz jego prawa do wyrażania własnych poglądów, a także wspólne poszukiwanie prawdy i kompromis. Dostrzeżenie, że zaufanie i dialog poprzez m.in. współdziałanie i inspirację przynoszą korzyści, a także że nauka i wychowanie poprzez interakcje z innymi ludźmi i środowiskiem stają się skuteczniejsze i efektywniejsze niż w pojedynkę, winno wskazywać kierunek działań dla praktyki edukacyjnej i uczyć nas doceniania roli tych wartości. Musimy też zawsze pamiętać, jak podkreślał Tischner (2001, s. 78), że „życie podsuwa pewne wartości, ale od człowieka zależy, czy je dostrzeże, zrozumie, czy będzie je pielęgnował".

Literatura

Buber, M. (1968). Kształcenie charakteru. *Znak, 7–8*(169–170), 915–926.

Fukuyama, F. (1997). *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.

Garbuzik, P. (2013). Wartość dialogu w edukacji międzykulturowej. *Colloquium, 2*, 39–46.

Korczak, J. (1966). Prawo dziecka do szacunku. W: S. Wołoszyn (red.), *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej* (s. 124–142). T. 3. Warszawa: PWN.

Miłaszewicz, D. (2016). Zaufanie jako wartość społeczna. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 259*, 80–88.

Podsiad, A. Więckowski, Z. (1983). *Mały słownik pojęć i terminów filozoficznych*. Warszawa: PAX.

Putnam, R.D. (2008). *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Wyd. Akademickie i Profesjonalne.

Skorowski, H. (2017). Dialog podstawą wielokulturowości i wieloreligijności. *Edukacja Humanistyczna, 2*(37), 7–12.

Stocka, J.A. (2017). Edukacja do wyzwań dzisiejszego świata. W: *Edukacja do dojrzałości. Po XI Kongresie Obywatelskim, Wolność i Solidarność nr 73* (s. 87–92). Gdańsk.

Szomburg, J. (2016). Jakich wartości i reguł potrzebujemy aby stać się krajem wysoko rozwiniętym. W: *Na jakich wartościach oprzeć rozwój Polski? Po X Kongresie Obywatelskim, Wolność i Solidarność nr 70* (s. 139–142). Gdańsk.

Sztabiński, P.B., Sztabiński, F. (red.) (2014). *Europejski Sondaż Społeczny 2002–2012*. Warszawa: IFiS PAN.

Sztompka, P. (2007). *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*. Kraków: Znak.

Śnieżyński, M. (2005). *Sztuka dialogu*. Kraków: Wyd. AP w Krakowie.

Tarnowski, J. (1992). Pedagogika dialogu. W: B. Śliwerski (red.), *Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki* (s. 112–122). Kraków: Impuls.

Tischner, J. (1994). *Tolerancja czy wzajemność*. W: A. Mirga, L. Mróz (red.), *Cyganie. Odmienność i nietolerancja* (s. 7–11). Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.

Tischner, J. (2001). *Myśli wyszukane*. Kraków: Znak.